

PEYAMI SAFA ROMANLARINDA SOSYOLOJİK İMGELEM

Yrd. Doç. Dr. Erhan TECİM
Necmettin Erbakan Üniversitesi, SBBF
Sosyoloji Bölümü
erhantecim@gmail.com

Öz

Çalışma, Peyami Safa'nın 'Yalnızız' romanını temel almakta ancak aynı zamanda onun diğer eserlerini de dikkate alarak temel fikirlerini ortaya koymayı amaçlayan bir seri analizi kapsamaktadır. Genel olarak Peyami Safa'nın romanlarında ele aldığı konular ve kahramanlar üzerine, olay örgüleri ve temalar üzerine bir tartışma gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada yazarın fikirlerine dair holistik bir değerlendirme için yazarın diğer eserleri ve konuyla ilgili düşüncelerine de yer verilmiştir. Çalışmada 'Yalnızız' romanı üzerine teknik ve tematik incelemeler yapılmıştır. Olay kurgusu ve kahramanların analizi, mekân seçimi ve yaşam tarzı analizi, aktüel zaman, gerçek zaman unsurları detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Yazarın Simeranya kurgusu üzerinde durulmuştur.

Çalışma, yazarın ele aldığı temaları ve kahramanları, sosyolojik tartışma konuları bağlamında incelemektedir. Bu açıdan Türk modernleşmesinin temel problemi olan Batılılaşma, Frenkleşme ekseninde yürütülen tartışmalara yer verilmiştir. Peyami Safa, eserlerinde ve özellikle 'Yalnızız' isimli eserinde gelenekten kopuk ve yüzü sadece batya dönük aile modelini ve bu ailede yetişen bireylerin vahametini ortaya koymaktadır. Gerçekliği ele almada maddeci bakış açısının eksikliklerine vurgu yaparak maneviyatçı-mistik bakış açısını ön plana çıkarmaktadır. Sorunların çözümünde pozitivist metodolojinin dışında çözüm yolları olabileceğini ve tek tip bir bakış açısının insan aklını sınırlandırmaktan öte gitmeyeceğini ifade etmektedir. Safa, modernist veya gelenekçi bir tavır takınmanın hata olacağını nihai kertede yapılması gerekenin, her ikisinin de sentezine ulaşmak olduğunu vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat sosyolojisi, kültür sosyolojisi, sosyolojik imgelem, roman inceleme, Peyami Safa.

SOCIOLOGICAL IMAGINATION IN THE NOVELS OF PEYAMI SAFA

Abstract

This study is including a series analysis to aim to reveal the fundamental ideas of Peyami Safa based on his novel of 'All Alone'. Overall, a discussion was held on the issues, themes, and fiction characters addressed by Peyami Safa in his novels. The author's thoughts, ideas and other works have also been included for holistic assessment in this study. Also, technical and thematic analysis was made on the novel. Event construction and analysis of the fiction character, choice of space and lifestyle analysis, actual time-real time elements are discussed in detail. Author's fiction of 'Simeranya' has been underlined. The study are examined the themes and fiction characters of the author within the context of main sociological discussions. In this respect, the fundamental problem of Turkish Modernization which is Westernization is discussed. Peyami Safa reveals the condition of the individuals who grew up in the family model which is detached from the traditional and which only faces the West.

Spiritual-mystical point of view is put to the forefront and lack of materialistic perspective in addressing the reality is emphasized. He stated that solutions in solving problems outside the positivist methodology is possible and dogmatic perspectives may represent a perspective that goes no further than limiting the human mind. Safa emphasizes that modernist or traditionalist attitude will be a mistake, what needs to be done in the final stage is to achieve the synthesis of both.

Key Words: Sociology of literature, cultural sociology, sociological imagination, novel review, Peyami Safa.

GİRİŞ

Genelde roman kahramanları, bir insan türü veya tipolojisi olarak ‘kurgusal bir kişiyi’ anlatmaktadır. Romanlardaki başkahramanın ne yaşadığı ve nasıl bir hayatı olduğu dikkate alınrsa, yazarın okuyucuya anlatmak istediği konu daha iyi anlaşılacaktır. Bu minvalde olay örgüsü, hadiseler zinciri, bir anlamda sebep sonuç ilişkileri, yazarın bazı yerleri almasının veya değinmesinin sebebi okuyucuya bir şeyler söylemek istemesinden kaynaklanmaktadır.

Yazarlar kurguladığı kahramanlarla derdini anlatmaktadır ve niyetini belirtmektedir. Bu açıdan romandaki başkahraman, yazarın kendi sözünü emanet ettiği kişi olmaktadır. Böyle düşününce, başkahramanın süper ego tarzında bir yansıması olabileceği akla gelmektedir.

Bu çalışmada ağırlıklı olarak Peyami Safa’nın ‘Yalnız’ isimli romanı incelenecektir. Roman özellikle sosyolojik açıdan çağırıştırmış olduğu kavramlar ve vurgulamalar eşliğine ele alınacaktır. Peyami Safa’nın bazı romanları da benzer temalara sahip olmaları nedeniyle bu çalışmada tartışılacaktır.

Safa, özellikle modernleşme üzerine durmakta ve bu sebeple çalışmalarında hep bir Doğu-batı ikilemi söz konusu olmaktadır.

Olay Kurgusu ve Kahramanlar

Romanlar için, ‘*aslında kişinin başından geçenlerin hikâyesidir*’ derler. ‘Yalnız’ romanı için bunu söylemek ne kadar gerçeğe uygun bilinemez, ancak sosyolojik açıdan bakıldığında birçok insanın ve ailenin bu metanetli durumları yaşadığı gerçeğiyle karşılaşılır. Hatta 2000’li yıllara kadar hem kentte hem de kırdaki gençlerin, Avrupa ülkelerine gitmeye can attığı da bilinmektedir.

Yalnız romanın başkahramanı Samim de belirli açılardan böyle bir karakterdir. Kardeşleri Mefharet ve Besim ile beraber Yanya eski valisi babalarından kalan köşkte yaşamaktadırlar. Mefharetin, Aydın adında bir oğlu ve Selmin adında bir kızı vardır. Samim, orta yaşlarda evlenmemiş ama geçmişe çok aşklar sığdırmış ve bohem hayat yaşamış birisidir. Tecrübeli ve bilgilidir. İnsan psikolojisini çok iyi bilmekte ve bir sarraf titizliği ile insan ve hallerinden anlamaktadır. Güçlüdür, eleştireldir, sentezcidir, bu halini saymazsak neredeyse takıntısı yoktur. Bu karakter ideal bir tip olmasa bile romandaki diğer karakterlere göre süperego düzeyindedir. Ayrıca diğer aile üyelerinin fevri çıkışlarına veya yanlış davranışlarına bir cevap gibi kurgulanmıştır.

Peyami Safa ayrıca, Samim adındaki karakter üzerinden ütöpik bir yer olarak kurguladığı ‘Simerenya’ denilen hayali bir ülke ile okuyucu karşısına çıkmakta ve aktüel zamanla karşılaştırmalar yapmaktadır. Simerenya, Peyami Safa’nın, derin tartışmaların yaşandığı ihtilafli konuları tartıştığı ve ideal olanı açıklamaya çalıştığı bir mekân görünümündedir. Simerenya fizik dünyada ‘gerçek bir mekân’ olmayıp daha çok fikirlerin senteze ulaştığı bir hayali ‘kurgu mekândır’. Samim, özellikle travmatik ve sıkıntılı dönemlerinde Simerenya’yı bir kaçış bölgesi olarak görmektedir.

Bir diğer kahraman Meral ise Nail beyin kızı ve Ferhat’ın kardeşidir. Meral ise Paris sevdalısı, para ve lüks düşkünü, sık sık yalan söyleyen ve insanları bu şekilde idare eden, aynı anda üç erkeği idare edebilen birisidir. Bu yönleriyle de yalnız ve

terkedilmiş bir şekilde yaşayan annesi Necile hanımın gençlik yıllarına da benzeyen bir karakterdir. Maddiyat ve gösteriş düşkünü olmak, Meralin hayatının özetidir adeta. Çalışmak, üretmek veya düşünmek kesinlikle bu karakterin bir özelliği değildir. Olay kurgusu şekillenirken Meral'in Paris'te yaşama arzusu vurgulanmaktadır. Bu arzunun Merali, Paris'te yaşayan yaşlı ama zengin bir adamın metresi olma yoluna doğru sürüklediği görülür. Zaten, Meral'in arkadaşı Feriha'da zengin birisini bulup Paris'e yerleşmiştir ve Meral'e bu yaşlı adamı ayarlamaya çalışanda o olmuştur.

Yalnızız romanı spesifik bir tez işlemek veya ele almaktan daha kapsamlı bir romandır aslında. Daha çok kafalardaki sorulara ve bireylerin yaşamış oldukları ikilemlere bir cevap verme arzusu hâkim gibidir.

Bunu yaparken de en çetrefilli konuları hemen birden tartışmaya açmak yerine olay örgülerine dolmaktadır. Doğaner'e (2002: 341) göre Peyami Safa bu romanda öyküsünü kurarken kendi tabiriyle 'müşahhastan mücerrede' doğru gitmiştir. Safa konuları işlerken düşünce unsurunu bir anda okuyucunun karşısına çıkarmaz, okuyucuyu romana bağlamak için öncelikle öyküye ağırlık vermekte ancak daha sonra fikri yapısını ortaya koymaktadır. Bu da romanın daha iyi anlaşılmasına katkı yapmakta ve estetik değerini yükseltmektedir.

Mekân Seçimi ve Yaşam Tarzı

Yalnızız romanında olay örgüsünün işlendiği mekânlar, daha çok köşkler şeklinde olmuştur. Bu çalışmada yoğun mekân tasviri veya mekânsal kurgulara çok gerek duyulmadığı ortadadır. Çünkü olay örgüsü ve konunun serimlenişi mekânlar üzerinden kurgulanmamış, daha çok insan ikilemleri ve duyguları üzerinden kurgulanmıştır. Var olan mekân kurgusu sadece kahramanların hangi sosyal sınıfa dâhil olduklarını ve kültürel düzeylerini betimlemeye yetecek kadardır. Olay örgüsünün işlendiği üç ayrı mekân (köşk) incelendiğinde, büyük bir yerleşkeye sahip olduğu ve her birinin içerisinde hizmetçilerinin de olduğu görülmektedir. Bu da ekonomik gelir seviyesi açısından oldukça üst düzeyde oldukları, geçim sıkıntısı zaten çekmedikleri, bilakis zevk, lüks ve maddi refah içinde yaşayan aileler oldukları sonucunu getirmektedir. Yaşanan ikilemler de zaten burada başlamaktadır. Bu üç köşte var olan şeyler tamamıyla maddi unsurlar olurken, manevi unsurlara ise ulaşmak mümkün değildir. Köşklere neredeyse her şey var; eksik olan unsurlar ise ahlak, tevekkül, doğru söz, maneviyat gibi unsurlardır. Bu tarz bir kurgunun haricinde adeta mekân hiç vurgulanmamış veya bu kurguyu güçlendirdiği ölçüde ele alınmıştır. Bir diğer mekân ise otel lobisidir. Otel lobisi de belirli belirsiz bir tasvir dâhilinde ele alınmıştır ve ancak olay örgüsü itibarıyla maddi unsurları (anonimlik, sosyal kontrolün olmayışı) ön plana çıkarılmıştır. Esas tema bireyin yaşadığı ikilemdir ve bu kurguda otel lobisi bir mekân olarak sadece bohem bir yaşam tarzına vurgu yapıldığı için konu edinilmiştir.

Bu incelemeler dikkate alındığında 'Yalnızız' romanının bir mekân analizi kurgulamak için yazılmadığı kolayca anlaşılabilir. Daha çok bireyin yaşadığı ikilemi, bir yaşam tarzını ve dönemin tabiriyle Frenkleşmenin olumsuz yönlerini gözler önüne sermek ve sonuçlarını irdelemek için yazıldığı için yazıldığı düşünmektedir.

Aktüel Zaman, Tartışmalı Konular ve Kullanılan Dil

Romana dair aktüel zaman çok belirgin bir şekilde ifade edilmemiştir ancak metinler incelendiğinde aktüel zamanı keşfetmek mümkündür. Özellikle solculuk propagandası yapan ve 'aç adam' olarak birkaç metin halkasında yer bulan gizemli insan kurgusunda aktüel zamana dair bir vurgu vardır. İsminin Haydar olduğu daha sonraki metin halkalarında ortaya çıkan şahıs sayesinde ve aileler içerisinde yaşanan olay örgüleri sayesinde 1980 öncesi dönemini konu aldığı düşünülmektedir. Diğer yandan Frenkleşme ve Paris etkisi göz önünde bulundurulursa 1940'lı yıllar ve sonrası olduğu da düşünülebilir. Romanın Peyami Safa tarafından 1951 yılında yazıldığı da dikkate alınırsa aktüel zamanın 20.yy'ın ikinci ve üçüncü çeyreğini kapsadığı düşünmek mümkündür. Ancak metin halkalarında ele alınan konular ve tartışmalar ise Türk Modernleşmesinin kadim, tartışmalı konularıdır. Türk modernleşmesinde doğu-batı ikilemi, batılılaşma veya Frenkleşme tartışmalarını ise romanın aktüel zamanına indirgemek mümkün değildir. 1839 Tanzimat fermanı ile başladığı düşünülen batılılaşma ve reform hareketleri günümüz 2015 Türkiye'sinde bile hala devam etmektedir.

Romandaki olay örgüleri dikkate alındığında ise eser toplamda 16 günlük bir süreyi kapsamaktadır. İlk bölüm iki gün, ikinci bölüm 13 gün ve son bölüm ise 1 günlük bir zaman diliminde ifade bulmaktadır. Hatta son bölümde sadece bir gece anlatılmaktadır. (Doğaner, 2002: 344-345)

Kullanılan dil açısından tahlil yapılacak olursa, yalnız romanın duygusal veya teknik bir dile sahip olmadığı görülür. Zaman zaman psikolojik, sosyolojik ve felsefi tahlillere derinlik katmak amacıyla teknik terimlerin kullanıldığı ve ileri tartışmalara girildiği görülmüştür. Bunun yanında oldukça gündelik bir dille kaleme alınmış psikolojik tahlillere de yer verilmiş; ancak sıkıcı, yoğun akademik bir dil kullanılmamıştır.

Güzel (2002: 1431) yalnız romanına ilişkin yaptığı dil kullanım analizinde benzer düşünceleri teknik açıdan dile getirmiştir. Yalnız romanı teknik açıdan incelendiğinde konusunun yoğunluğuna ve ağırlığına göre okuması kolaydır çünkü yazar oldukça kısa ve anlaşılır cümleler kurmaya özen göstermiştir. Hareketlerin anlatıldığı kısımlara cümleler kısa, ancak fikirlerin anlatıldığı kısımlarda ise cümleler uzundur. Hatta cümlelerin uzunluğu ve kısalığı roman kahramanlarına göre değişiklik göstermektedir. Her roman kahramanının kurduğu cümle kendi kültür düzeyine göre olmaktadır. Türk Edebiyatında roman kahramanlarını kendi seviyelerine göre konuşurmada anlamında Safa oldukça başarılıdır.

Okuyucu İlk başta psikolojik tahlillerin yoğunluğu nedeniyle çalışmayı psikolojik bir eser şeklinde algılayabilmektedir. Bu tahliller arasında telepati ilişkileri, dikotomi (zıtlık, dip zıtlık, birincil kişilik-ikincil kişilik) tartışmaları, yalan söyleme, doyumsuzluk ve diğer temel insani problemlerin derin psikolojik tahlillerle incelendiği görülmektedir. Bu tartışmaların hepsi son tahlilde insanın yaşadığı değer bunalımına ve uygarlık farklılığından kaynaklanan yaklaşma-kaçınma çatışmasına kayan daha derin bir sosyolojik-felsefi bir bağlama oturmaktadır.

Yalnız romanın felsefesini oluşturan ve sosyolojik içerikler de taşıyan bu arka planı birkaç bağlamda genişletmek mümkündür.

- İlki insanın doğasına yapılan vurgu ve fitrat üzerine olan tartışmalar;
- İkincisi, materyalizm-idealizm klasik tartışmasına ek olarak yazarın gündemine dahil olan alternatif bir sistem olarak maneviyatçı duruş veya mistisizm;
- Üçüncüsü ise, doğu-batı ikileminde ele alınan konular ve yaşam tarzlarına dair eleştirilerdir.

Bu tartışmaların hepsi sosyolojik-felsefi bağlamın içerisinde ele alınmaktadır. Romana ağırlığını veren psikolojik tahlillerin bu bağlama (felsefi ve sosyolojik tabana) dayandırılarak ortaya koyulduğu da rahatlıkla görülmektedir.

Bu anlamda romandaki olay örgüsü, kahramanlar, zaman ve mekân unsurları genel bir tenakuzluk (dipzıtlık kuramı) üzerine inşa edilmiştir. Romanın olay örgüsüne bakıldığında idealizm, spiritüalizm gibi değerlerin temsilcisi Samim; materyalizm ile hedonizmin temsilcisi Besim ve Meral'in arasında yaşanan çatışma ve zıtlık olgusu üzerine kurulduğu görülmektedir. Bu kurgu bir anlamda varlık ve yokluğun, iyilik ve kötülüğün mücadelesidir. (Doğaner, 2002: 342)

Eser konusu itibarıyla sosyoloji bağlamında da değerlendirilebilmektedir. Türk ailesinde yaşanan değişim ve dönüşümün örnek olay çözümlemesi olarak ele alınabilir. Belirli bir aile tipolojisinin ele alındığı romanda geleneksel aile yapısına ve geleneksel aile ideolojisine neredeyse hiç yer verilmemiştir. Romanın öne sürmek istediği mesaj tamda burada ortaya çıkmaktadır aslında. Gelenekten kopuk ve yüzü sadece batıya dönük aile modelinin ve aile bireylerinin vahim durumunu gözler önüne sermektedir.

Adeta Avrupalılaşmayı elbise, lüks, güzellik ve Paris debdebesi olarak algılayan, kendini 'sosyete' olarak adlandıran kadınlar-kızlar; eve, namusa, ahlaka, örtünmeye ve evliliğe savaş açmıştır. Hatta en başta bu mücadele bir 'sokak-ev harbi' olarak kendini göstermektedir. (Dinler Köksal, 2013: 1262)

Bu açıdan Peyami Safa, Yalnız isimli eserinde, yüzü ve gönlü batıya dönük ve her haliyle seküler bir ailenin dünya tasavvuru, yaşantısı ve beklentilerinin konu edildiği bir tema ortaya koymuştur. Trajedi ve dram havasında ele alınan konular Türk modernleşmesinin temel tartışma konularını da içerecek şekilde işlenmiştir. Eserdeki olaylar dizgesi, romanında sadece sosyolojik açıdan irdelenmeye uygun değil aynı zamanda psikolojik açıdan da oldukça incelemeye müsait bir kurgunun ortaya koyulduğunu göstermektedir.

Peyami Safa'da Sosyolojik Bağlam

Türkiye toplumunun son iki yüz yılı incelendiğinde hep bir batılılaşma mücadelesi verildiği hemen her alanın uzmanları (sosyolog, edebiyatçı, felsefeci, siyaset bilimci) tarafından kabul edilmekte ve kendi uzmanlık alanları açısından da değerlendirmelere tabi tutmaktadırlar.

Frenkleşmenin olumsuz sonuçları ve insan hayatına olan etkilerinin temel tez olarak sunulduğu 'Yalnızız' eseri, günümüz anlamında batılılaşma ve modernleşme pratiklerinin olumsuz sonuçlarına refere edilebilecek veya gönderme yapılabilecek bir içeriğe sahiptir. Peyami Safa'nın diğer eserlerinden olan 'Sözde Kızlar', 'Matmazel Noralya'nın Koltuğu' gibi çalışmalar da yoğun olarak batılılaşmanın etkilerine dair kurgular ve göndermeler içermektedir.

Eserlerdeki roman kahramanlarını, ahlaksız davranışlar sergilemeye iten koşulların başında; hızlı değişim süreci ve savaş ortamının toplumlarda meydana getirdiği değerler erozyonu bulunmaktadır. Yalnızız romanında da savaş sonrası bir durum söz konusudur ve ülkenin sosyal dokusunun bozulduğu görülmektedir. (Günday, 2006: 64) Gayri ahlakilik ve gelenekselden kopuş süreçlerinin tema olarak kullanıldığı bu eserler modernliğin ahlakı ve değerleri yozlaştırmaktan öte faydalı yönleri olabileceğine vurgu yapmaktadır. Yaşam biçimini derinden etkileyen bu durum Frenkleşme veya modernleşmenin olumsuz görünümünü de böylece tartışmaya açmaktadır.

Peyami Safa, genel olarak yazılarında 'aşk' ilişkilerinin cinselliğe indirgenmesine olumsuz bakmaktadır. İnsanlar arasında gerçek sevgiye dayanan masum aşk ilişkilerini överken, sadece bedensel hazla sınırlı cinselliğin ön planda tutulduğu evlilik dışı yasak ilişkileri ve çıplaklığı ahlaksızlık olarak değerlendirmekte ve eleştirmektedir. Safa, hem edebi eserlerinde hem de gazete ve dergilerde kaleme aldığı felsefi-sosyolojik yazılarında evlilik dışı yasak ilişki sorunlarıyla da ilgilenmekte hem de iyi bir aile nasıl olmalı sorusunun cevaplarını aramaktadır. Ona göre 'eski ailelerin kapalı ahlaki terbiyesi ile yeni ailelerin açık fikri terbiyelerini kapsayan genç kızlar' ideal eş olmaktadır. Bütün bunların yanında Safa, mutluluğun tek yolunun ise ancak kendisinin üstünde ilahi bir plana inanmak olduğunu belirtmektedir. (Ayvazoğlu, 1998: 283-302; Günday, 2006: 68)

Yazarın 'Sözde Kızlar' romanı bu anlamda dikkati çeken bir kurguya sahiptir. Yasak aşk ilişkileri ve aldatmalar üzerine yaşanan bir hayatı anlatan ve eleştiren bir eserdir. Ahlaki çöküntünün yanı sıra bu eserlerde batılılaşma kurgusunun ve doğu-batı ikileminin yansıtıldığı da gözden kaçmamalıdır. Değerden ve maneviyattan yoksun bir aile tipolojisinin yaşayabileceği ahlaki çöküntüler ve hayat zorlukları adeta resmedilmektedir.

Çünkü toplumda kadınlar, analık vasfını yitirmekte ve ideal kadın (rol model) kaybolmaktadır. Bir de artan lüks düşkünlüğü vardır ki; en çok kadınları saran, hastalıklı bir oluşumdur. Zira tüketim çeşitliliği ve vücudunu teşhir imkânı bulan kadınlar bu fırsatı kaçırmayacak ve ellerinden geldiği kadar kıyafet ve eşya sahibi olmaya çalışacaklardır. Safa, 'sosyete' tiplemesini bu sebeplerle Türk kadını tipolojilerinden biri olarak kabul etmemektedir. (Dinler Köksal, 2013: 1262)

Maneviyatsız ve ahlaksız insanların gelebileceği noktayı ve hayatta karşılaşabilecekleri zorluklar da romanda çok acı bir şekilde kurgulanmaktadır. Bu tarz insanlar çok zor bir hayata sahiptirler, adeta kendilerini acı bir ölüm bekler ve hayattan çoğunlukla memnun değildirler. Safa'nın kurgusuna göre yalan, ihanet, mutsuzluk, samimiyetsizlik, yüzeysellik ve yalnızlık bu tarz insanların hem özellikleri hem de yaşam tarzlarıdır adeta.

Peyami Safa doğu-batı ikileminde gerçekleşen insani tavırdan hangisinin seçilmesi gerektiğine dair oldukça orijinal bir duruş sergilemektedir. Toynbee'den yola çıkarak bir medeniyetin başka bir medeniyet karşısında iki ayrı tavrı sergileyebileceğini ifade etmektedir.

İlki, kendi kabuğuna çekilmek ve geleneklerle yaşamak;

İkincisi ise, tehditkâr medeniyetin araç ve ajanlarıyla ona karşı koyulmasıdır.

Buradan yola çıkarak Safa'ya göre; Türkiye'nin batılılaşma karşısındaki tutumu, körü körüne geleneklere sahip çıkarak geçmişte yaşamak olmamalıdır. Bu tabiata veya hayatın akışına zıt bir durumdur. Ancak dozu iyi ayarlanmazsa tehditkâr batı medeniyetinin araç ve ajanları da Türkiye insanını kendi şahsiyetinden edecektir. Peyami Safa, Toynbee'den farklı olarak tamamıyla reddetmek veya kabul etmek dışında ahenkli bir sentez peşindedir. Dolayısıyla tehdide uğrayan medeniyet olarak Türkiye'nin muhafaza etmek zorunda olduğu kıymetlerin var olması gibi, tasfiye etmek zorunda olduğu ağırlıklar da vardır. Bunlar iyi tespit edilmelidir. Çünkü pozitif ilim sadece tekniği ve konforu getirmiştir, ancak insanların manevi ihtiyaçlarına cevap verememiştir. (Göze, 2002: 31-38)

Batılılaşmanın veya modernleşmenin olumsuz yüzü statik olmadığı gibi bilakis akışkandır. Kendisini güncelleyen ve yeni donanımlar, araçlar ve ajanlarla insanoğlunun karşısına çıkan bir demon veya dionysos karakterine sahip bu olumsuz tecrübeler; belirli bir kişiye, gruba veya cemiyete özgü olabilmektedir. Aynı gerçeklik başka birey, grup veya cemiyet tarafından dyonsos vari bir okumaya tabi tutulmamakta bilakis doğal, mümkün, çağdaş, modern veya sıradan olarak görülebilmektedir.

Bu tartışma bir anlamda klasikdir. Aslında ortadaki şey kadim bir doğu ve batı tartışması gibi görülse de bir uygarlık, kültür ve değer tartışmasıdır. Peyami Safa 'Yalnızız' romanında uygarlık farklarına değinmek için idealize ettiği bir dünya olan ütöpik karaktere sahip 'simerenya' adında bir ülke tasarlamıştır. Bu üçüncü ülke hem batı ülkelerinden hem de içinde yaşadığı kendi ülkesinden farklı bir yerdir. Çünkü Peyami Safa her ne kadar Frenkleşmeyi eleştirse de kendi ülkesinin ve insanların içinde bulunduğu durumu da eleştirmektedir. Onun pusulasının ibresi batıyı ve doğuyu değil, doğruyu, adaleti ve orta yolu göstermektedir. Simerenya bu pusulanın bize işaret ettiği bir tasavvur ve imgedir. Simerenya '*devletçi veya liberal değil, sadece çözüm odaklı veya ideolojik de değil*', ilksel bir duruşa sahip orta yol figürü ve angaje bir yapı sunmayan bir dünyadır. Ayvazoğlu'na göre (1998: 417) Bir ada olarak tasvir edilen Simerenya çağdaş dünyanın bütün zıtlıklarının birbiriyle barıştığı bir mutluluk adasıdır.

Simerenya kurgusu neden bu esere konu oldu? Bu soruya verilebilecek cevap şu olsa gerek: Simerenya toplumlara sunulabilecek olan insani bir yaşamın örneğidir. İlkeleri, yarattığı konfor ve iç huzur, ortaya koyduğu toplumsal sistem açısından Simerenya adeta insanın doğasına uygun bir yaşam tarzı sunmaktadır. Özellikle altını çizmek gereken önemli husus ise aktüel zamanda olay örgüsü dışında kalan insanın fitratına, doğasına uygun bir yaşam tarzı sunan gerçekten 'hümanistik bir tavra olan

ihtiyacın' bu hayalî kurgu mekânla az da olsa eksikliğinin giderilmiş olmasıdır. Bu kurgu gittikçe bireyselleşen ve yalnızlaşan insana bir cevap niteliği de taşımaktadır.

Roman kahramanlarından Samim, diğer aile üyeleri gibi yalnızdır, adeta evde herkes kendi hayatını yaşamaktadır. Yalnızlıktan kurtulmak ve dürüst bir hayat sürmek ister. Bu sebeple Simerenya gibi “yalanın olmadığı” bir dünyayı tasavvur eder. Yalnız insanın yalnızlıktan kaynaklanan hastalıklarına (yalan, hoşnutsuzluk, kanaatsizlik, maddecilik) burada çözüm arar. Çünkü gerçek dünyada tek başına bu hastalıklara çare bulmasının imkânı yoktur. (Özcan, 2002: 825)

Peyami Safa ‘Matmazel Noraliya’nın Koltuğu’ isimli çalışmasında Ferit karakteri ile bireyin yaşamsal ikilemeleri üzerine durmuş ancak senteze ulaşamamış veya fikirleri olgunlaşmamıştır. Düşünsel boyut ve ortaya koyduğu zihinsel pratik bağlamında ‘Yalnız’ isimli eseri özellikle Frenkleşme ve doğu-batı, materyalist-maneviyatçı ikilemi ekseninde ele alınan konulara dair sentez sunacak olan ‘Simerenya’ kurgusu ile taçlandırılmıştır. Her ne kadar benzer konular ‘Matmazel Noraliya’nın Koltuğu’ isimli eserde metin halkalarında yer almış olsa da tartışma boyutunda veya betimsel ölçekte kalmıştır. Yalnız romanındaki Simerenya kurgusu ile konuya dair betimsel ve analitik düzeyden sentez düzeyine geçildiği görülmektedir. Çünkü sorunlara ve yaşanan sıkıntılara bir çözüm önerilmektedir. Simerenya kurgusu ile Samim’e söylenen fikirler bütün insanlığı ilgilendiren hususlar olmuştur ve sağlam bir iddia sunmaktadır. Ferit’in, Samim’e dönüştüğü belki birazda tekâmül ettiği bir zihinsel muhakeme ürünüyle karşı karşıyadır okuyan. Bu açılardan ‘Yalnız’ eseri, tez, antitez ve sentez kurgusunun işlendiği ve senteze ulaşıldığı nadir eserlerdendir.

Simerenya birçok açıdan belli belirsiz bir yer. Okuyanın kafasında bir yer canlanmıyor. Mekân tasviri için kıyas yapmak üzere belli öncüller verilmemiş. Bu sebeple Simerenya’nın mekânsal analizini yapmak pek mümkün değil, ancak işleyiş ve problemleri çözme tarzları üzerine analizler mevcut. Ayrıca kurumsal yapılanmalar olduğu da çok açık. Öyle anlaşılıyor ki, sorunlar gayet kolay ve akılcı biçimde çözülmektedir. Bu hayalî yerleşke, bilim-kurgu tahlillerinden alışık olduğumuz gibi sadece teknoloji üssünden ibaret değil, burada adeta insan her şeye dokunmaktadır.

Örneğin; psikolojik problemlerle ve hezeyanlarla bu hayalî dünyada nasıl başa çıkıldığına dair söylemlerden birisi şudur:

‘hadiseyi sizin (dünyanızın) psikologlarınızın yaptığı gibi sadece bir ilmin, psikolojinin ışığında aydınlatmanın imkânı yoktur. Eski dünya ilminin en büyük hatalarında biriside uzmanlık alanlarına ayrılan ilimlerin ‘bütünü’ gözden kaçırmalarıdır. Böylece hadiseyi doğru ve tutarlı bir şekilde izah edememektedirler. Simerenya ilminde ‘sosyal hadise’, ‘biyolojik hadise’, ‘fizik hadise’ diye birbirinde ayrı vakıalar yoktur. Bu hadiseler bütünüün ışığı altında incelenir’ (Safa, 2007: 63)

Peyami Safa tasarlanmış, kusursuz bir dünyadan bahsediyor olabilir ancak bu kurgusunda holistik bakış açısını vurgulamaktadır. Her şeyin altındaki esas gerçeği görebilmek, maddenin ötesine geçebilmek önemlidir ki böylece ‘öksürükle gökteki yıldızın düşmesi arasında bir bağlantı’ kurulabilecektir ya da ‘hazım fonksiyonu ile dalga fiziği arasındaki’ bir bağlantı olduğu görülecektir. Böyle bir sistemde Peyami

Safa'ya göre, 'insan ruhunu anlamadan atomu izah etmek mümkün değildir'. Bu inceleme düşünüş oldukça hümanistik ve anti-materyalist bir tavır sergilemektedir. Pozitivist paradigmanın eleştirisinin de yapıldığı bu cümlelerde her şeyin bir nedeni olduğu üst-kurgusuna ulaşılmaktadır. Makro bakış açısıyla değerlendirilince 'bütün bunlar daha büyük oluş sürecinin birer parçalarıdır'. Zincirleme reaksiyon etkisi ancak makro ve holistik açıdan bakmakla görülebilecektir, zaten tavsiye edilen de budur.

Maddeci dünya görüşünün ötesine geçilmekte, maneviyat ve insan ruhu analitik denkleme girmekte ancak süreç veya işleyiş burada bitmemektedir. Peyami Safa'nın varmak istediği yer bu oluşun kaynağı veya zincirleme etkilerin, veya holistik bakışın orijini ve sürecin kendisi, örtük biçimde Allah inancına veya Tevhid fikrine doğru gitmektedir. Bunu da ilerleyen sayfalarda şu şekilde ifade etmektedir: 'yirminci asrın yalnız spritualist filozoflarında değil, tabiat alemlerinde de tabiatı aşan metafizik prensiplere ve Allah'a doğru bir yöneliş görüyoruz. En büyük zekâlarda artık iki ayağını da yere basan bir dünya hasreti doğduğu seziliyor' (Safa, 2007: 189)

Eserin akışı içerisinde bütün bu kategorik ve makro bakış açısını bir kenara bırakabilen yazar, belirli kavramlar üzerinde durarak merakını daha yerel düzeyde ve günlük hayatın diliyle ifade edebilmeyi de başarmıştır. Örneğin, tabiat olaylarındaki tabiatı aşan metafizik kurguyu çok çarpıcı bir örnekle izah etmektedir. Bir atın tabiat olayları gereği yavruya sahip olması ve yavrusunu emzirmesi gayet mümkündür. Ancak anne ve yavru ilişkisinin bu denli diri, canlı, şefkat dolu olması ise tabiatüstü bir kurguyu gerektirmektedir. 'Adalarda seyahat ederken, arabayı çeken atlardan birisinin birden durması ve yavrusunu kışneyerek çağırması. Yavrusunu emzirmeden yola devam etmemesi. Sabırla yavrusunun gelmesini beklemesi... şeklinde cereyan eden olaylar sadece bir tabiat olayı olarak değerlendirilmemelidir'. Süt emzirme hadisesindeki sevgi, şefkat, ilgi, ana ile yavrunun buluşması, koklaşması tabiat hadisesinden daha fazla mana taşımaktadır ona göre. Zaten olayın kahramanlarından Samim bu durumu dillendirirken ve gözlemlerken ilgi duyduğu kız Meral'in bu tabiatüstü anlamı sezemediği için kendisi hayal kırıklığına uğramaktadır.

Ancak Peyami Safa geçen yüzyılda tabiatçı (naturalist) düşüncenin, olaylara mekanik bakış maddeci görüşün hâkimiyetinin farkındadır. Bu paradigmanın bir takım mukavemetlere rağmen hala güçlü olduğunu görebilmekte ancak eksiklerini de şu şekilde dile getirmektedir.

'bir kere insan kendisini yalnızca maddi unsurlarla anlama çabasından vazgeçemediği için, manevi yönünün gelişmesi imkânı da doğmamıştır. Bunun felsefe ve sosyolojik düşüncedeki neticesi kaba bir pozitivism ayrıca istatistik ve monografiden öte gitmeyen toplum tahlilleri, psikolojideki neticesi vatmanların dikkatini ölçmekten ileri gidemeyen faydacılık, politikadaki neticesi ise ortaçağdaki din kaugalarının yerini almış ekonomik harpler, ahlaktaki neticesi ise gününü yaşa mantığıyla hareket eden çılgınca lüks ve eğlence içerisinde, konfor ve cinsi azgınlık peşinde, gününü gün etmekte olan insan tipolojisi üretmiştir' (Safa, 2007: 189)

Touraine (2014), 'modernliğin eleştirisi' isimli eserinde Peyami Safa'yı doğrulayan bulguları tartışmıştır. Modernliğin, araçsal aklın kullanımına denk düşen teknoloji ve bilimde yapmış olduğu ilerleme ve hızlı değişimi inkâr etmek onun ve diğer birçok kişi için mümkün değildir. Ancak Touraine, araçsal akıldan yola çıkarak modernliğin tek görünümünün 'akılcılık' olmadığını onu tamamlayan bir diğer yüzünün ise 'özne' yani birey-insan olduğunu tartışmaktadır. Modernliğin iki çehresi akılcılık ve özneleşme birbirlerinin tersi şeyleri söyleyebilmekte iken aslında birbirlerini tamamlamaktadırlar.

Sadece aklın, yani bilimin ve teknolojinin öne çıkarıldığı bir modernleşmenin olumsuz etkilerinden bazıları da Touraine göre, geleneğin bilgisini yıkmak ve Hristiyan dini öğretilerin toplumsal faydalarını göz ardı etmek olmuştur. Hâlbuki bunlarla beraber modernlik yürüyebilmektedir. Ona göre bu katkıları inkâr etmeye de gerek yoktur. (Touraine, 2014: 263)

Modernliğin bu tek taraflı işlenmesini ve ortaya çıkardığı problemleri özellikle özneyi yok etmesini şu şekilde ele almaktadır. *'Modernlik ancak özneyle aklın, bilinçle bilimin etkileşimiyle mevcut iken bize, bilimi yüceltme adına özne fikrinden vazgeçmenin, akli özgür kılmak için duygu ve imgelemi susturma fikri dayatıldı'* demektedir. (Touraine, 2014: 264)

Touraine, kendi argümanlarıyla modernliği eleştirirken orta yol olarak araçsal aklın hegemonyasında ezilen bireysel öznenin kurtulmasında çözümü bulmaktadır. Safa ise, kendi terkinde bir denge öngörmektedir. Touraine tartışmalarını daha çok Avrupa merkezli bir eksenle sürdürürken, Safa ise tartışmalarını daha çok doğu uygarlığı ekseninde, çıkmazlar, problemler, kurtuluş önerileri şeklinde sürdürmektedir. Ancak doğu merkezli analizler yapmamakta her daim bir sentez bir peşinde koşmaktadır. Safa aynı sentezi gelenekçilik ve modernlik bağlamında da sürdürmektedir. Okuyucuya vermek istediği mesaj, ne bir gelenekçi ne de bir modernist olunması gerektiği yönündedir. Bilakis, sentez yaparak her ikisinde de faydalı yönlerinin alınması gerektiği şeklindedir.

Yalnızız romanı bu açılardan Tanzimat'tan beri bir sonuca bağlanamamış olan ideolojik örüntüsüyle madde ve ruhun mücadele alanındaki insanların trajik portrelerini çizmektedir. (Polat, 2012: 2182)

Mistik ve materyalist ikilemler bağlamında ele aldığı anda ise Safa'nın daha çok mistik kanada yakın durduğu söylenebilir. 'Yalnızız', 'Matmazel Noralya'nın Koltuğu' gibi eserlerinde materyalizmi ve maddeci hayat tarzını eleştirdiği ancak daha fazla mistik hayatı övdüğü, görünenin arkasında görünmeyen anlamların olduğunu, işlerin ilahi bir tarafı olduğunu sıkça dile getirmekte ve olay örgülerine yer vermektedir.

SONUÇ

Roman formatında ele alınan konular oldukça çetrefilli ve tartışmalı konulardır. Safa, benzeri birçok romanda mesajlarını vermede genelde olumsuz örnekleri kullanmaktadır. Onun hayat ve adalet anlayışında kötü insanların sonu her daim olumsuz bir şekilde bitmektedir. Zira bu insanlar yaşantıları ve tercihleriyle zaten böyle bir sonu da hak etmektedirler. Okuyucuya verilen mesaj ise oldukça basit ve dolaysızdır. ‘Eğer siz de benzeri yanlış tercihler yaparsanız sizin sonunuzda bu şekilde olumsuz olacaktır...’

Peyami Safa’nın kurgulamış olduğu romanlardaki (‘Yalnızız’, Sözde Kızlar, ‘Matmazlı Noralya’nın Koltuğu’) kahramanlar her ne kadar adları ve olay örgüleri farklı olsa da benzer hayat tarzlarının ürünü olan insanları resmetmektedir. Bu kahramanlar toplumsal tip olarak ele alınabilecek niteliktedir. Batıya öykünen, değerlerden uzak, geleneksel kuralları önemsemeyen, maneviyatsız, oldukça materyalist, belli ölçüde ahlaksız, sadece gününü yaşayan ve bir anlamda da seküler bir insan tipolojisi çizmektedir. Resmedilen bu kadın ve erkek tipolojileri, ele alınan romanın bütün örgülerinde ve olay kurgularında eleştirilmekte ve böyle bir kadın ve erkek sosyolojik tiplemesinin varacağı yeri göstermektedir. Safa, böylece ahlaksız, maneviyatsız, maddeci, yalancı, gelenekle bağını koparmış, hedonist, para ve lüks düşkünü, ilkesiz ve pozitivist insan tiplmelerini yermektedir. Bunun aksine mistik, maneviyatçı, düşünen, gelenek ve modernle bağ kuran, ilkeli, ahlaklı, hazzı olmayan, doğru sözlü, eleştirel düşünebilen insan tiplmelerini bazen açık bazen örtük biçimde bir model ve alternatif olarak sunmaya çalışmaktadır.

Bu bilgiler ışığında Simerenya, her şeyin uyum ve düzen içinde olduğu estetize edilmiş bir dünya olarak okuyucunun karşısına çıkmaktadır. İdeal ölçüler ve ideal insanların olduğu bir dünya şeklindedir. Safa’nın model olarak sunmaya çalıştığı özellikler Simerenya kurgusuna daha yakındır.

Bütün bu kurguların dışında daha makro bir açıdan değerlendirilirse Safa’nın eserlerinde bir medeniyet tartışması yapıldığını görmek mümkündür. Frenkleşme ve batılılaşma tartışmaları ekseninde yürütülen bu bakış açısı son iki yüz yıldır Osmanlı ve Türkiye toplumuna damgasını vurmuş en önemli makro problemlerden bir tanesidir. Safa her bir eserinde hızla artan Frenkleşmenin ve batılılaşmanın olumsuz yönlerini kurgulamaktadır. Yanlış anlaşılabilir boyutlarını dillendirmekte, kahramanlarını ve kadın-erkek tipolojilerini buna göre oluşturmaktadır. Bahsedildiği gibi Safa modernist veya gelenekçi değildir. Sentezci kişiliğinin yanında modernizmin nasıl yanlış anlaşıldığını ve batılılaşmanın olumsuz yönlerini eserlerine yansıtmaya çalışmış ve başarıyla gerçekleştirmiştir. Safa’yı bu açıdan çarpık modernleşmenin eleştirisini yapan sorumlu bir birey olarak görmek mümkündür.

SUMMARY

This study is including a series analysis to aim to reveal the fundamental ideas of Peyami Safa based on his novel of 'All Alone'. Overall, a discussion was held on the issues, themes, and fiction characters addressed by Peyami Safa in his novels. The author's thoughts, ideas and other works have also been included for holistic assessment in this study. Also, technical and thematical analysis of the novel was made. Event construction and analysis of the fiction character, choice of space and lifestyle analysis, actual time-real time elements are discussed in detail. Author's fiction of 'Simerenya' has been underlined.

The study examined the themes and fiction characters of the author within the context of main sociological discussions. In this respect, the fundamental problems of Turkish Modernization which is Westernization is discussed. Peyami Safa reveals the condition of the individuals who grew up in the family model which is detached from the traditional and which only faces the West.

Spiritual-mystical point of view is put to the forefront and lack of materialistic perspective in addressing the reality is emphasized. He stated that solutions in solving problems outside the positivist methodology is possible and dogmatic perspective may represent a perspective that goes no further than limiting the human mind. Safa, emphasizes that modernist or traditionalist attitude will be a mistake, what needs to be done in the final stage is to achieve the synthesis of both.

The topics discussed in the novel are quite complicated and controversial issues. Negative samples are generally used in making the message pure such as in many novels of Peyami Safa. The latest bits of bad people always end in a negative way at all times in his life and sense of justice. Because these people are already deserve this final with their lives and choices. The message is fairly simple and straightforward to the reader. 'If you make the wrong choices in such a negative way, you will be the same on your final...'

The fiction characters of Peyami Safa in the book which was constructed ('all alone', 'so-called girls', 'Mademoiselle Noralya's seat') depict similar lifestyles although the names of people and plots are different. These fiction characters are qualified to be treated as social types. People who emulate the West, away from the value and traditional rules, weighed down by spirituality, quite materialistic, immoral in certain extent, living for only making their day and draw a human typology in secular sense.

Depicted typology of these men and women are being discussed and criticized in the novel. Also fiction characters and events show where men and women would go with such a sociological typology. Therefore, Safa criticizes typical people who are immoral, weighed down, materialistic, liar, breaks with tradition, hedonistic, money and luxury-loving, unprincipled and being positivists. On the contrary, Safa is trying to offer a model sometimes clear, sometimes implicit as an alternative human typology in which, mystical, spiritual thinking establishes bonds between tradition and the modern, principled, moral, non-hedonistic, truthful, critical thinking.

'Simeranya', in the light of this information, is a world where everything is aestheticized in harmony and order is confronting the readers. It is where people are ideal dimensions and ideal shape of a world. Safa's depiction of a model is closer to Simeranya construction.

If considered from a macro point of all this outside of the evaluation, it is possible to see the works of civilization debate that he made. This point of view conducted in the axis of Westernization discussions is one of the most important macro problems that marked the Ottoman Empire and Turkish society for the last two hundred years. Safa evaluated negative aspects of increasing Westernization in each of his work.

As discussed, he is not pure modernist or traditionalist. Besides this synthesizer personality he has tried to reflect on the negative aspects and misunderstanding of modernism and westernization in his works successfully. Safa could be seen as a responsible individual who criticizes distorted modernization in this regard.

KAYNAKÇA

- AYVAZOĞLU, Beşir (1998). *Peyami, Hayatı, Sanatı, Felsefi Dramı*. İstanbul: Ötüken Yay.
- DOĞANER, Veysel (2012). “Yalnızız, Romanında Estetik Roman Unsurları”. *Turkish Studies - International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 7/2 Spring, Ankara/Turkey. Doi Number: 10.7827/TurkishStudies.3292. p.335-351.
- DİNLER KÖKSAL, Sümeyye (2013). “Peyami Safa’nın Yalnızız Romanında Kadın ve Aileye Batılılaşma Ekseninden Bakış”. *Turkish Studies - International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* volume 8/1 Winter, Ankara-Turkey. Doi Number: 10.7827/TurkishStudies.4418. p. 1259-1268.
- GÖZE, Ergun (2002). *Peyami Safa*. 3. bs. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- GÜNDAY, Rıfat (2006). “Maupassant’ın Güzel-dost (bel-amı) ve Peyami Safa’nın Sözde Kızlar Romanlarında Bir Ahlak Sorunu Olarak Evlilik Dışı İlişki”. *TÜBAR*, (XX) Güz, ss: 61-103.
- GÜZEL, Ferdi (2012). “Peyami Safa’nın ‘Yalnızız’ Romanında Söz Dizimi”. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 7/3, Summer, Ankara-Turkey. Doi Number: 10.7827/TurkishStudies.3415. p. 1425-1435,.
- ÖZCAN, Recai (2014). “Yalnızlık ve Yalan Bağlamında Kurgulanan Üç Roman Kahramanı: Fahim Bey, Samim ve Hayri İrdal”. *Turkish Studies - International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/9 Summer, Ankara-Turkey. Doi Number: 10.7827/TurkishStudies.7274. p. 813-826.
- POLAT, Adem (2012). “Madde-Ruh Çatışmasından Simeranya’ya Kaçış: Yalnızız” *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 7/3, Summer, Ankara-Turkey. Doi Number: 10.7827/TurkishStudies. 3507 p. 2177-2182.
- SAFA, Peyami (2007). *Yalnızız*. İstanbul: Ötüken Yay.
- TOURAINÉ, Alan (2014). *Modernliğin Eleştirisi*. çev: Hülya Uğur Tanrıöver. 9. Baskı, Ankara: Yapı Kredi Yay.